

Милош Ковић

ГАВРИЛО ПРИНЦИП
ДОКУМЕНТИ И СЕЋАЊА

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2014.

Издавање Едиције Србија 1914–1918 подржало је
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије.

МИЛОШ КОВИЋ

ГАВРИЛО
ПРИНЦИП
ДОКУМЕНТИ И СЕЋАЊА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

Филийу и Пеїру

Ко је био Гаврило Принцип?

*Робесјјеристѝи, ѝројѝив-робесјјеристѝи,
ми вайимо за милосѝи:
смилујѝе се, рециѝе нам, ѝросѝио,
ко је био Робесјјер.*

Марк Блок, „Одбрана историје или занат историчара“

I

Гаврило Принцип (1894–1918) је, уз Драгутина Димитријевића–Аписа, у светским размерама, сигурно најпознатија личност српске историје. Ако се и један Србин помене у општим приручницима историје Европе и света, онда је то, скоро по правилу, Гаврило Принцип. У енциклопедијама се наилази и на Николу Теслу и Михајла Пупина; али, док уз њихова имена обавезно стоји да су живели и радили у САД, уз име Гаврила Принципа не изоставља се чињеница да је био Србин. Упркос томе, о њему се, суштински, чак и у српској култури, мало зна.

О Гаврилу Принципу се, истина, много писало и говорило. Па ипак, свако време има свог Принципа. Тако је одувек било са онима који обитавају у људском сећању: уместо да се потруде да их разумеју, живи, по правилу, покушавају да их искористе за своје тренутне, овоземаљске циљеве. Уз то, изговорити име Гаврила Принципа не само у Београду или Бечу, него и у Берлину, Москви или Лондону и данас, пуних сто година после Видовданског атентата, врло често значи ослободити старе страсти. Први светски рат ипак је однео преко петнаест милиона живота и уништио много више људских судбина.

Принцип остаје тајанствен чак и за оне који су спремни да послушају гласове мртвих, уместо да говоре у њихово име. Сведоци кажу да је био ћутљив; такав је и у сачуваним историјским изворима. Скоро једини, свакако најважнији документ у коме нам се не обраћају тумачи, него сам Гаврило Принцип, јесу стенографске белешке са његовог суђења; оне су, међутим, намерно прикриване и фалсификоване. Историја овог документа, препуна потмулих сукоба империја и нација, сплетака језуита и масона, достојна је најзбудљивијег филмског трилера.¹

И до оних извора о Гаврилу Принципу који су сачувани, објављени и неспорни, тешко се долази, јер су често изгубљени у давно објављеним књигама и часописима, до којих се све теже долази. Први циљ књиге *Гаврило Принцип: документи и сећања* је да их на једном месту прикупи и учини доступним. Њена суштинска намера је, међутим, да, после свих позваних и незваних тумача, омогући самом Гаврилу Принципу да коначно, својим гласом, проговори.

II

Већ у добу Краљевине СХС и Краљевине Југославије колективно памћење препознало је у Гаврилу Принципу изданак главног, Видовданског тока националне историје и културе; држава је, међутим, брижљиво избегавала сваку непосредну везу са Сарајевским атентатом. Принцип је испалио први метак у победоносном окончању, како се тада говорило, „борбе за народно ослобођење и уједињење“, али је, ипак, погубио једног владара и непријатељу дао повод за напад. Уз то, Солунски процес и ликвидација Драгутина Димитријевића-Аписа, пошто је изјавио да је организовао Сарајевски атентат, кажњавање и других учесника завере из 1914, укључујући и јединог неухваћеног атентатора Мухамеда Мехмедбашића, многима су изгледали као обрачун регента Александра Карађорђевића и Николе Пашића са Видовданским завереницима.² Зато је Краљевина и према

¹ Вид: V. Bogićević, „Uvod“, *Sarajevski atentat: Stenogram glavne rasprave protiv Gavrila Principa i drugova*, Sarajevo 1954, 1–14.

² Упућени и опрезни Слободан Јовановић, на пример, верује да је Апис стрељан „због учествовања у завери против надвојводе Франца-Фердинанда“. С. Јовановић, „Мишљење о Солунском процесу“, *Сабрана дела Слободана*

Гаврилу Принципу имала противречан став. Током свог кратког живота била је опкољена скоро истим непријатељима као и Србија 1914. и морала је да пази на сваки свој покрет. На захтев нацистичке Немачке, спречила је објављивање вероватно најбоље студије на српском језику о узроцима Првог светског рата, *Односа Србије и Аустро-Угарске у XX веку* Владимира Ђоровића, па чак и једне безазлене историје Београда, из уредничког пера Ратка Парежанина.³ Све то јој ипак није помогло. На крају ће и Краљевина подлећи у тој борби, пошто је, у још једном атентату, сличном Сарајевском по форми, али извршеном у име потпуно другачијих идеја, убијен њен творац, краљ Александар Карађорђевић.

Социјалистичка Југославија је, међутим, Принципа претворила у једног од родоначелника „братства и јединства“ и револуционарне борбе против окупатора. У циљу обрачуна са Карађорђевићима, Пашићем и њиховом „великосрпском“ политиком, ревидирала је и Солунски процес. Зато није чудно то што Краљевина, у истраживању историје „Младе Босне“ и Сарајевског атентата, није дала ни једну књигу која би се могла упоредити са оним што су, после 1945, упркос пропаганди и цензури, објавили Војислав Богићевић, Никола Тришић, Владимир Дедијер, или Предраг Палавестра.⁴

У делу светске академске јавности, Гаврило Принцип није престао да буде одговоран, заједно са Србијом, за избијање Великог рата. Реч је, пре свега, о земљама које су некада припадале пораженом Тројном савезу. И у значајном делу англосаксонске историографије, нарочито у САД, видљив је, међутим, контину-

Јовановића 12, Београд 1991, 346. Иако пристрасна, до данас најпотпунија студија о томе је: М. Живановић, *Солунски процес хиљаду деветици осамнаестије: Прилози за истраживање политичке историје Србије од 1903. до 1918. год*, Београд 1955.

³ Вид. Р. Љушић, „О судбини Ђоровићеве књиге ‘Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку’“, говор у: В. Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у 20. веку*, Београд 1992, 821-844; С. Кљакић, „Злехуда судбина једне књиге“, предговор у: *Београд*, обрадили Б. Н. Гавриловић, С. Пандуровић, Р. Парежанин, Београд 2000 (фототипско издање, предговор без пагинације).

⁴ V. Bogičević, *Sarajevski atentat: Stenogram glavne rasprave; Mlada Bosna: Pisma i prilozii*, prir. V. Bogičević, Sarajevo 1954; *Sarajevski atentat 28. VI 1914: Pisma i saopštenja*, prir. V. Bogičević, Sarajevo 1965; Н. Ђ. Тришић, *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka*, Dopune (1954–1964) B. Čulić, red. T. Kruševac, Sarajevo 1964; V. Dediđer, *Sarajevo 1914 I–II*, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd 1978; P. Palavestra, *Književnost Mlade Bosne I–II*, Sarajevo 1965.

итет у оптужбама на рачун Принципа и Србије, од Херија Елмер Барнса, преко Јоакима Ремака, до Кристофера Кларка.⁵ Данас, сто година после Сарајевског атентата, у времену победе Англосаксонаца у Хладном рату и тријумфа Немачке, Аустрије и њихових средњоевропских савезника, гласови који понављају да су Принцип и Срби најодговорнији за избијање Великог рата јачи су него икада. Версајски поредак, изграђен 1919. да би обуздавао амбиције Немачке и Аустрије, али и Совјетског Савеза, пред нашим очима је, као у време привременог тријумфа нацистичке Немачке, разбијен у парампарчад; у том разбијању поново су нестале државе, које су њихови непријатељи називали „версајским творевинама“, Југославија и Чехословачка.

Живот Гаврила Принципа узидан је у темеље југословенске државе и Версајског поретка и зато је његово име, као и у време претходног уздицања Немачке и њених савезника, данас тако „политички некоректно“. Гаврилова тамница Терезин није случајно у Другом светском рату постала нацистички концентрациони логор; и није случајно Франц Фердинанд био близак политички пријатељ Карла Лигера, градоначелника Беча,⁶ чије ће антисемитске идеје надахнути једног младог Бечлију, по имену Адолф Хитлер; у Хрватској, надвојводин савезник био је Јосип Франк, вођа Чисте странке права и претеча усташке идеологије.⁷ Усташе нису случајно спалиле кућу у којој је рођен Гаврило Принцип и убиле његовог млађег брата и миљеника Николу; убили су и несаломивог Мухамеда Мехмедбашића. Обновљену кућу Гаврила Принципа хрватске трупе ће спалити и у нашем добу, у ратовима 1990-их година, у којима је разбијена Југославија.

Упоредо са тим, данашња посусталост српског друштва и државе скоро да су неупоредиве са било којим добом националне историје. Држава је опседнута бригом да се, обележавањем сто-

⁵ Вид. Н. Е. Barnes, *The Genesis of the War: An Introduction to the Problem of War-Guilt*, New York 1926; J. Remak, "1914 – The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Origins of the First World War: Great Power Rivalry and German War Aims*, ed. by H. W. Koch, London and Basingstoke 1984 (first edition 1972), 95–100; Исти, *Sarajevo: The Story of a Political Murder*, New York 1959; C. Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London 2012.

⁶ V. Dedijer, *Sarajevo 1914 I*, 130–133, 140.

⁷ В. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 439–440.

годишњице одбране Србије у Великом рату, не замери наследницима и потомцима оних који су је 1914. напали. Довољно је само упоредити српску академску продукцију посвећену стогодишњици Сарајевског атентата, са оном из 1964, када је, књигама Војислава Богићевића, Николе Тришића, Драга Љубибратића, Владимира Дедијера и многих других, обележена педесетогодишњица овог догађаја.

III

Ко је, дакле, био Гаврило Принцип? На то питање ће, надамо се, одговорити извори које смо сакупили у овој књизи; они, до у детаље, сведоче о његовом животу. Овде, у уводном тексту, макар и из обзира према читаоцима који то можда очекују, покушаћемо, ипак, да дамо свој одговор на ово питање. Указаћемо, наиме, на оно што се у писмима, записницима и мемоарима повремено, понекад само у назнакама открива, а затим опет нестаје пред навалом догађаја, чињеница и појединости. То је општи контекст, миље, то су околности које, уствари, указују на порекло људских уверења и акција. Познавање контекста омогућава да се одговори на кључно питање, које гласи – „зашто“?

Одговорити на питање ко је био Гаврило Принцип значи, наиме, не само знати прегршт чињеница о његовом животу, него и одговорити на два посебна питања: одакле је дошао и где се упутио? Из каквог историјског наслеђа, из каквог културног и друштвеног миљеа је потицао? Како је видео своју будућност и будућност заједнице којој је припадао? Будућност је ипак ствар вере и идеала – у шта је веровао Гаврило Принцип?

На ова два питања добићемо једноставне и брзе одговоре уколико посегнемо за историографским „бестселерима“ Кристофера Кларка и Ноела Малколма, или за књигама оних историчара којима је такав утицај, само због језичке баријере, на срећу, ускраћен – Жан-Жак Бекера или Холма Зундхаузена. Они нас, наиме, уверавају да су Гаврило Принцип и Сарајевски атентат били резултат традиционалне, насилничке „политичке културе“ Срба. Та културолошка, судбинска склоност политичком насиљу, утемељена је, према оваквим тумачењима, у ратоборном Косовском завету и у епској, јуначкој, хајдучкој народној поезији. Коначно је уобличена у 19. веку, Вуковим, Његоше-

вим, Гарашаниновим, Цвијићевим, Пашићевим и Аписовим политичким достигнућима и неуспехом српске државе и друштва у досезању спасоносне, чудотворне „модернизације“. Уместо „модернизације“, Срби су се прихватили ратовања, и то је имало стравичне последице по околне народе, почевши од освајачких похода из 1912. године. На овакву слику српске историје наилазимо чак и у данашњој српској и руској историографији.⁸ Историјски корени „академских“ обрачуна са српским национализмом налазе се, међутим, у древним верским предрасудама, у колонијалном дискурсу „Доба империја“ с краја 19. и почетка 20. века, у аустроугарској, потом и нацистичкој анти-српској пропаганди, у титоистичким и коминтерновским обрачунима са „великосрпском буржоазијом“, у данашњој, обновљеној антисрпској медијској хистерiji као једном од узгредних производа много озбиљнијег и важнијег феномена – русофобије, како је то показао Милорад Екмечић, као и у неоколонијалној „вестернизацији“ планете. Колонизација света, коју данас спроводе САД, ЕУ и НАТО, Холивуд и Брисел, обновила је и актуелност политичког, антиколонијалног наслеђа Гаврила Принципа и Младе Босне.

Стара арапска пословица, која каже да људи више личе на своје време него на своје очеве, подсећа нас на то да за пореклом и идеалима Гаврила Принципа, међутим, не би требало да трагамо само у његовом родном Обљају код Босанског Грахова, нити искључиво у српским националним традицијама. Покушајмо, дакле, да сагледамо и разумемо Принципа у његовом времену.

Гаврило Принцип и Младобосанци су, наиме, били прави изданци европске историје; они су јој припадали много више него што су тога били свесни. И српски национализам и југословенска идеја су, уосталом, само локална варијанта стања свести тадашњег европског човека. Зато цела прича о чудноватом бауку српског национализма, који од 19. века до данас угрожава Балкан, Европу и свет, представља, слично антисемитизму, обрачун Европљана са сопственим традицијама; та врста лажне историје је, у исто време, пуки изговор, средство „промене свести“,

---

⁸ Детаљније у: М. Ковић, “Imagining the Serbs: Revisionism in the Recent Historiography of Nineteenth-century Serbian History”, *Balkanica* XLIII (2012), 325-346.

колонизовања и уништавања једног древног, самосвесног и непослушног народа.

У чему се састоји европско порекло Гаврила Принципа и Младе Босне? У изворима и историографији одавно су наглашене идеолошке везе Младе Босне са „Младом Италијом“ Ђузепеа Мацинија и са руским анархистима, есерима и народњацима. Сам Принцип на суђењу је рекао да су му узор били национални покрети у Немачкој и Италији и да је читао Кропоткина и „руску социјалистичку литературу“.⁹ Владимир Ђоровић с правом је наглашавао посебну везу Младобосанаца са идејама италијанског националног покрета, потом и са руским народњацима и социјалистима.¹⁰

Нема, међутим, детаљнијих истраживачких одговора на питање – зашто баш Мацини? За потребе овог текста биће довољно да наведемо оне Мацинијеве идеје које су међу Младобосанцима наишле на плодно тле. Био је то његов патриотизам лишен шовинизма, непоколебива вера у слободу, демократију и републику, насупротив феудалном и ауторитарном духу аустријске окупације италијанских земаља, одбрана права „малог човека“ и „малих нација“, укључујући и Јужне Словене, спремност на атентате и револуцију у отпору странијој окупацији и тиранији, романтичарски култ младости, спремне на саможртвовање за спас отаџбине.¹¹ Маурицио Вироли овај Мацинијев републикански, левичарски патриотизам сматра и данас веома актуелним.¹²

И презиме Принцип, изведено је, по свему судећи, од италијанског *principe*.¹³ Обљај се вековима налазио на граници млетачких и турских земаља; Принципови преци били су дуго изложени италијанским утицајима, макар и као турски *џандури*, закрвљени са млетачким *ускоцима*.¹⁴ Вековна културна размена са Италијом обележила је историју целог динарског подручја, у чијем је срцу управо Босна и Херцеговина.

⁹ *Sarajevski atentat: Stenogram glavne rasprave*, 63, 82, 84.

¹⁰ В. Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у 20. веку*, Београд 1992, 622–623.

¹¹ Вид. D. Mack Smith, *Mazzini*, New Haven and London 1996, 12-19, 150-159, 192-202; Ђузепе Мацини, *Slovenska pisma*, прев i прir. S. Milinković, Novi Sad 2005.

¹² M. Viroli, *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, Oxford 2003, 144-155.

¹³ V. Dedijer, *Sarajevo 1914 I*, 45–46.

¹⁴ Исто, 44–46.

Гаврило Принцип и његови пријатељи себе нису називали Младом Босном; то име, под којим ће остати упамћени, дато им је касније, по чланку Владимира Гађиновића *Млада Босна* из 1910. године. „Млада Босна“ се помиње и у једном тексту Бори-воја Јевтића, објављеном 1913. године. Њихове непосредне инспирације биле су, опет, Млада Италија и Млада Белгија. Управо Гађиновић је, међутим, Лаву Троцком 1915. писао: „Ми смо, ако хоћете, ваша идејна колонија“.¹⁵ Кључни Младобосанци (Гађиновић, Жерајић, Принцип, и други) марљиво су проучавали дела руских народњака, анархиста и есера. Веровали су да је њихова борба против аустроугарског политичког деспотизма и феудалног поретка била само продужетак онога што су започели ови руски одметници. Недемократски режим није се могао мењати демократским средствима. Оружани одговор појединаца на оружану државну репресију – то је била једна од идеја које су их привукле Петру Кропоткину. Слично Сергеју Степњаку Кравчинском, чију су *Погземну Русију* пажљиво студирали, организовали су „одлазак у народ“; такви покушаји Милоша Пјанића и Драга Љубибратића завршили су се хапшењима и „Процесом Пјанић–Љубибратић“ из 1913. Тада је ислеђиван и њихов пријатељ, Гаврило Принцип. Потом су се, опет, као Степ-њак, окренули атентатима, да би се они који буду преживели тамнице и рат, слично Степњаку, посветили постепеним, демократским реформама постојећег стања. Пут од индивидуалног терора ка захтевима за реформе прешао је и Владимир Гађиновић, који се, у својим швајцарским годинама, нашао под утицајем Марка Натансона, вође руских социјалиста-револуционара, званних есерима.¹⁶

На најширу компаративну раван, од шилеровског романтизма, Мацинија и Кропоткина, преко ирског отпора британским властима, до атентата у колонијалној Индији, Младобосанце је поставио Владимир Дедијер.¹⁷ Коначно, Милорад Екмечић употребио је израз *Jungslawen*, који је пронашао у једном писму Оскара фон Поћорекa, да би њиме назвао цео омладински покрет у Босни и Херцеговини, Далмацији и Хрватској, настао око 1907. године. Уз Мацинија и Кропоткина, Екмечић је, међу страним, европским утицајима, посебно истакао идеолошке везе

¹⁵ В. Гађиновић, *Оптеги и џисма*, ур. и ред. Т. Крушевац, Сарајево 1956, 81.

¹⁶ Д. Љубибратић, *Владимир Гађиновић*, Београд 1961, 174–175, 193–204.

¹⁷ V. Dedijer, *Sarajevo 1914 I* 31–34, 205–219; Исто II, 353–361.

Младе Босне са немачким националним покретом тога доба, инспирисаним Ничеом.¹⁸

IV

Мотив убиства тиранина, или страног завојевача, које врше млади људи због освете за нанесену увреду, уз саможртвовање за добро и будућност заједнице, може се пронаћи у оба главна исходишта европске историје, у грчко-римској класичној култури и у јудео-хришћанској религији.

Античке тираноубице из шестог века пре Христа, Гај Муције Сцевола или Хармодије и Аристогитон, до данас се сматрају идеалним узором републиканског патриотизма. Сцевола је покушао да убије Ларса Порсину, краља етрурског града Клузија, који је хтео да освоји Рим. Тит Ливије пише да је Сцевола желео да једним „великим и моћним чином освети ово понижење.“¹⁹ Ухваћен, Сцевола се обраћа својој несудијеној жртви: „Ја сам римски грађанин и зовем се Гај Муције. Хтео сам да те убијем као непријатељ непријатеља, и исто толико имам срчаност да умрем као што сам је имао да убијем: извршити дело и испаштати за то, римска је врлина. Ја нисам једини који је ово имао на уму против тебе: иза мене је дуго низ људи који желе исту ову част. Дакле, ако ти се допада овај ризик припреми се да браниш своју главу сваког тренутка, као и на то да те непријатељев погодак вреба чак и у предворју царске палате. Овај рат објављује ти римска омладина. Не треба да се плашиш никакве битке, никаквог боја – све ће се одиграти између једног јединог Римљанина и тебе... ..има нас триста римских младића и ми смо сковали заверу да те свуда на овом походу нападамо. Ја сам први извукао коцку: остали, како ко дође на ред, сваки ће у своје време бити овде док нам те срећа не преда.“²⁰ Сцевола потом ставља десницу у ватру, уз речи: „Ево ти прилике да видиш како је безвредно тело онима који гледају у велике идеале.“²¹ Под утиском оволиког јунаштва и патриотизма, Порсина је одлучио да се повуче и

¹⁸ М. Екмечић, *Сиварање Јуџославије 1790–1918 II*, Београд 1987, 523–531.

¹⁹ Тит Ливије, *Историја Рима од оснивања града*, прев и прир. М. Мирковић, Београд 1991, 83.

²⁰ Исто, 84–85.

²¹ Исто, 84.

поштеди Рим; Римљани су Сцеволи подарили пространи земљишни посед и бесмртну, јуначку славу.

Сцеволини савременици Хармодије и Аристокитон убили су атинског тиранина Хипарха, да би се осветили због увреде нанете Хармодијевој сестри. Атињани су их сматрали свецима-заштитницима патриотизма, демократије и слободе; њихови потомци у амфитеатрима су смештани на прва, почасна места.

Управо овакав, класицистички републикански патриотизам, надахнут антиком, проговара из Томаса Џеферсона, писца *Декларације независности*, у једном писму из 1787: „Дрво слободе мора бити с времена на време освежавано крвљу патриота и тирана: то је његова природна храна.“²²

Древни мотив убиства силника, које врше млади људи, да би спасли своју заједницу, среће се и у Старом Завету. Давид, убица Голијата, и Јудита, убица Холоферна, вековима су слављени, нарочито кроз ликовне уметности, у делима Микеланђела, Рембранта, Рубенса, Каравађа, Гоје, Климта, Рјепина. Сам Мацини се у једном писму пријатељу, залажући се за атентате на тиране, позивао на примере Јудите и Хармодија.²³

Принцип и Чабриновић су на суђењу изјавили да су извршили атентат да би се осветили због увреде; при томе, Принцип је изичито помињао материјалну, моралну беду у којој је хапзбуршка власт држала сељаке Босне и Херцеговине, судско, државно насиље над Србима на Велеиздајничком процесу у Загребу 1909, као и политичку репресију генерала Оскара фон Поћорека, који је „изнимним мерама“ у Босни и Херцеговини из 1913. једноставно укинуо све српске организације.²⁴ Како је Чабриновић рекао, странци су себи узели за право да одлучују о томе како ће он живети у сопственој земљи, па су га у једном тренутку били чак и протерали из ње.²⁵ Војни маневри на које је стигао Франц Фердинанд, били су само део опкољавања Србије и претњи оружјем у ратним кризама из 1909, 1912, и 1913; и у доласку надвојводе у Сарајево на Видовдан они су видели отворену провока-

²² Цит. према: „Džeferson Tomas, Deklaracija o nezavisnosti 1776“, *Enciklopedijski rečnik političke filozofije I*, prir. F. Šatle, E. Pizije i O. Dijamel, Sremski Karlovci i Novi Sad 1993, 236.

²³ V. Dedijer, *Sarajevo 1914 I*, 209.

²⁴ *Sarajevski atentat: Stenogram glavne rasprave*, 71–72, 77.

²⁵ Исто, 41.

цију.²⁶ Принцип је, такође, на суђењу више пута поновио да је желео да се жртвује за свој народ;²⁷ он и Чабриновић узели су отров после атентата. И мрежа младих атентатора које је на Видовдан 1914. на сарајевским улицама распоредио Данило Илић умногоме је подсећала на „заверу римских младића“ о којој пише Ливије. Коначно, на поређење подстиче и храбро, изазивачко држање Гаврила Принципа пред судијама, као и јунаштво с којим је подносио губитак руке и физичка страдања у рукама аустроугарских иследника и тамничара.

Коло у Његошевом *Горском вијенцу* није случајно упоредило Видовданског хероја Милоша Обилића са Муцијем Сцеволом и спартанским краљем Леонидом, који се, са својим војницима, такође жртвовао за отаџбину. Хришћански владика, надахнут класицистичком књижевношћу и античким патриотизмом, овако је певао:

„Величаство витешке ти душе
надмашује бесмртне подвиге
дивне Спарте и великог Рима;
сва витештва њина блистателна
твоја горда мишца помрачује.
Шта Леонид оће и Сцевола
кад Обилић стане на поприште?“²⁸

Видовданска идеја, а са њом и Његошево дело, како ћемо касније видети, нарочито после ослобођења Косова 1912, стекли су посебну популарност међу младим људима Принципове генерације.

V

У историји европске културе крај 19. и почетак 20. века назива се добом обновљеног романтизма.²⁹ Зато младобосански култ

---

²⁶ Вид. Чабриновићев исказ у истражном поступку у: V. Dedijer, *Sarajevo 1914 II*, 273.

²⁷ *Sarajevski atentat: Stenogram glavne rasprave*, 77, 80.

²⁸ П. П. Његош, *Горски вијенац*, критичко издање с коментаром Н. Банашевића, Београд 1986, 18.

²⁹ М. Prac, *Agonija romantizma*, Београд 1974, 25–40.

младости, књижевности, завереничке акције и жртвовања за отаџбину толико подсећа на немачке патриотске, студентске буршеншафте с почетка 19. века. И ови млади немачки националисти, слично Младој Италији и Младој Босни, своје главне непријатеље видели су у Хабзбурговцима; они су такође били спремни да се послуже атентатима. Мрзели су кнеза Метерниха, али су упамћени по атентату студента Карла Лудвига Занда на писца и руског конзула Августа Фридриха фон Коцебуа (1819). Дедијер је показао колика је била омиљеност Шилеровог *Вилијама Тела*, убице хабзбуршког намесника у Швајцарској, међу Младобосанцима.³⁰ Млада Босна је била легитимни потомак Младе Италије, Младе Немачке, Младе Ирске, Младе Швајцарске и Младе Европе, завереничких, патриотских удружења која су, под утицајем Мацинија, у првој половини 19. века ницала широм Старог континента. „Подгрејани романтизам“ с краја 19. и почетка 20. века није се осећао само у Босни; не заборавимо да су Младобосанци били савременици и сродници Младочеха, Младохрвата, па и Младотурака.

Поред „подгрејаног романтизма“, постоје и друге чињенице из историје Европе и света у последњој деценији 19. и првој деценији 20. века, које у истраживањима идеолошког порекла Гаврила Принципа и Младе Босне до данас нису уочене или довољно наглашене. Политичко насиље било је главна одлика овог доба. Тон целој епохи давала је империјалистичка, освајачка јагма великих сила за колонијама у Африци, Азији, али и на Балкану. У овом добу Европљани и бели Американци су у Африци, Азији, Америци, Аустралији и Океанији уништавали целе људске популације. На сличан начин, продор Аустроугарске у Босну и Херцеговину 1878. и њена анексија 1908. извршени су бруталном силом, уз неосвртање на међународно право и вољу локалног становништва. Како ћемо касније видети, аустроугарски режим у Босни и Херцеговини имао је све кључне одлике ваневропских колонијалних режима из „Доба империја“.³¹

Доминантне етничке групе покушавале су да „национализују“ своје империје и да асимилиују мањине, слично национал-

³⁰ V. Dedijer, *Sarajevo 1914 I*, 205–207.

³¹ Чувена синтагма из наслова књиге Е. Hobsbawm, *The Age of Empire 1875–1914*, London 1987; о империјализму и колонијалним режимима овог доба в. А. Porter, *European Imperialism 1860–1914*, Houndmills and London 1994; W. J. Mommsen, *Theories of Imperialism*, Chicago 1982.

ним државама, што је доводило до отпора и националистичких сукоба на широком простору од Британске империје, преко Аустроугарске, Русије и Османског царства, до Јапанског царства.³² Државна асимилација и побуна мањина постали су озбиљна европска питања током деведесетих година 19. века, да би у првим деценијама 20. века она почела да вуку континент у нове сукобе. Ту су били прави корени Сарајевског атентата.

Побуна Ираца, праћена нешто слабијим шкотским и велшким националним покретима, током последње деценије 19. века већ је представљала главно унутрашње искушење Велике Британије; до 1914. северна Ирска наћи ће се у грађанском рату. Управо зато ће Ален Тејлор, пишући о Сарајевском атентату, написати да би и Принц од Велса био убијен да је посетио Даблин на дан Светог Патрика 1914. године.³³ У исто време, заострили су се захтеви Каталонаца и Баска у Шпанији, Бретонаца у Француској и Фламанаца у Белгији. Норвежани су 1905. године успели да се одвоје од Швеђана, при чему су се два народа наша на ивици оружаног сукоба. Немачка је током деведесетих појачала притисак на Пољаке у Прусској и Шлезизи. У пољском случају уочавало се спајање левичарских и националних идеја, нарочито у покрету око Јожефа Пилсудског, слично младобосанском примеру. Такав спој видљив је и у почецима ционистичког покрета; Теодор Херцл управо 1896. године објављује *Јеврејску државу*.³⁴

Претварање империје у две националне државе уочљиво је у Хабзбуршкој монархији још од 1867.³⁵ Почевши од физичких обрачуна у скупштини између пангерманиста и младочеа у 1897, преко употребе војске у решавању сукоба Беча са новом угарском владом, у фебруару 1906, па све до 1914. године, Аустроугарска ће се налазити у стању распадања, изазваног бес-

³² B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London / New York 1995, 83–111; E. Hosbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780: Program, mit, stvarnost*, Beograd 1996, 95–96.

³³ A. Dž. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, Sarajevo 1968, 468, напомена 31.

³⁴ R. Gildea, *Barricades and Borders, Europe 1800–1914*, Oxford 1996, 314–319; N. Stone, *Europe Transformed 1878–1919*, Cambridge USA 1984, 125–126.

³⁵ B. Anderson, *нав. дело*, 101–109; Ж. П. Блед, *Франц Јозеф*, Београд 1998, 473–474; А. Џ. П. Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809–1918. Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, 152–158, 209–220, 230.

крајним националистичким свађама између Немаца и Мађара, Мађара и Хрвата, Срба, Румуна, Словака, Срба и Хрвата, Италијана и Немаца, Пољака и Русина. Католицизам је био један од носећих стубова Двојне монархије; у Босни и Херцеговини она је наглашавала, па чак и неговала верске разлике. Управо су Франц Фердинанд и његова жена Софија сматрани носиоцима обновљеног политичког католицизма у Двојној монархији. Превазилажење верских подела било је, међутим, кључна идеја Младе Босне и прва тачка програма Димитрија Митриновића, који ће за свој политички програм узети и Гаврило Принцип.³⁶ Унутрашња криза Аустроугарске је, међутим, у себе као вртлог увлачила и околне државе – Србију, Румунију, Русију, па и Немачку.³⁷

Османско царство је деведесетих година 19. века било потресано турским покољима над Јерменима и побуном Грка на Криту. Тада је сукоб у Македонији између Бугарске, Србије и Грчке ушао у оружану фазу; оружјем су се одавно служили и Албанци. Праву побуну нација Османско царство ће доживети када се младотурски официри 1908. буду докопали власти и када буду почели да спроводе асимилацију мањина.³⁸ Гаврило Принцип је без успеха покушавао да буде примљен у комите; за Сарајевски атентат Принцип, Чабриновић и Грабеж добиће оружје управо од македонских четника, Војислава Танкосића и Милана Цигановића, својих босанских земљака. Сарајевски атентат био је, уствари, последица кризе у два царства, Османском и Хабзбуршком.

За разлику од претходних генерација вођа европских мањинских покрета, нови предводници били су пореклом из нижег средњег, или сељачког слоја; после 1906. уочава се њихова спремност да се у политичкој борби послуже насиљем. Такви су били чланови Каталонске „Lliga“, основане 1904, Ирског „Sinn Féin“ из 1905.³⁹ и Младе Босне. Спремност на насилне мере у

---

³⁶ Gavriilo Princip – Marku Maglovu, Sarajevo 17. VI 1912, *Mlada Bosna: Pisma i prilozii*, 130–133.

³⁷ А. Ц. П. Тејлор, *Хабзбуршка монархија*, 221–263.

³⁸ Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804–1914*, Београд 1995, 96–98, 104–111, 128–129; В. Поповић, *Источно њишање. Историјски њрећед борбе око ојстјанка Османлијске царевине у Леванђу на Балкану*, Београд 1996, 201–204, 213–216.

³⁹ N. Stone, нав. дело, 127–128.